

VALSTYBININKAS: PRETENZIJA Į SĄVOKOS ANALIZĘ

ALVYDAS JOKUBAITIS, RAIMUNDAS LOPATA

Straipsnio tikslas – atskleisti valstybininko sąvokos kilmę ir prasmę. Šalia istorinių ir filosofinių temų aspektų, daugiau dėmesio skiriama lietuvių politinės minties tradicijai. Siekiama atsakyti į klausimą, kokių pagrindų valstybininko sąvoka tapo Lietuvos politinio diskurso dalimi, kokios jos funkcinės ir vertybinės prasmės? Politikos mokslo diskusijos dažnai yra politinių diskusijų tęsinys. Šio straipsnio tikslas nėra tęsti politines diskusijas. Sąmoningai siekiama diskusiją apie valstybininkus pakelti į teorinį lygmenį. Norima atsakyti į klausimą, kas yra valstybininkas ir kuo jis skiriasi nuo politikto?

„Sunku būti valstybininku... Bet ir smagu! Spjaudai, kur nori. Stovi išsišiepęs, o kiti verkia. Arba kalbi ką nors nesąmoningo, o visi klausosi...“ Juozas Erlickas (Prisiminimai. Vilnius: Tyto Alba, 2004. P. 209)

Ivadas

Žinoma, valstybininko temą Lietuvoje aktualino ne rašytojas Juozas Erlickas. Tačiau net jo ironijose galima išvelgti žodžio „valstybinin-

Alvydas Jokubaitis – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorius (el. paštas: alvydas.jokubaitis@takas.lt).

Raimundas Lopata – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorius (el. paštas: raimundas.lopata@tspmi.vu.lt).

© Alvydas Jokubaitis, Raimundas Lopata, 2009

Straipsnis įteiktas redakcijai 2009 m. rugsėjo 15 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2009 m. lapkričio 9 d.

kas“ interpretacijų skirtumą. 2008 m. vasarą pasirodžiusiame pasaže šis autorius rašo: „Ne visi sutaria, ar madinga dabar būti valstybininku: atrodytų, jei turi trispalvę ir pažįsti bent pusę sąjūdiečio, tai jau valstybininkas, o jei dar sugebi kokią sentenciją apie „Dujotekaną“ suregzti, ar lopatologijoje nusimanai, tai jau viskas aišku! Aišku ir tai, kad Paksas savęs runkeliu nelaiko, o valstybininkų klane mato blogį, nes tie, ko gero, prisidengdami Vyčio kryžiumi, asmeninės naudos siekia. *Jei ir buvo kokia grupuotė ar gauja, pasivadinsi valstybininkais, tai dabar jiems teks smarkiai pakovoti dėl savo prekės ženklo, nes panašių priviso labai daug.* Panašių, o ne tokių todėl, kad skiriasi jų interesai. Valstybininkai nori būti viens už kitą geresni, tuo jie ir skiriasi nuo visuomenininkų, nes pastariesiems svarbu skaitlingumas ir megztųjų berečių švietimo bei integravimo aspektai...“¹

2006 m. pabaigoje Antanas Kulakauskas prabilo apie tai, kad, šalies politiniame gyvenime populiarėjant žodžiui „valstybininkas“ imta maišyti jo funkcines ir vertybines prasmes. Kitaip tariant, kiekvienąkart pavartojus terminą, reikia aiškintis, kokia paskirtis, turinys ir prasmė jam yra suteikiama². Po metų atsakymą pateikė Vytautas Landsbergis, ne be rūpesčio rašydamas, esą per vienerius pastaruosius metus žodį „valstybininkas“ ištiko katastrofa, mat „buvusi kokybinė politiko – valstybės veikėjo – charakteristika, tolygi trispalvei ant karsto, virto grupine denominacija. Sakymai su išlyga apie vadinamuosius valstybininkus to žodžio negelbsti – pernelyg vietinis reikalas... mūsų valstybininkai virto ir apvirto bemaž vietos papročių problema, ir daugelis lietuviškos publicistikos tekstų, dabar išversti kokiais ten „statesmen“, užsienyje būtų visai nesuprantami“³.

Sunku pasakyti, kaip ten, užsienyje, būtų su mūsų publicistų tektais, bet galime nesunkiai įsitikinti, kas atsitinka su jų, užsieniečių, ne tik su publicistų, bet ir žymių akademikų rašiniais. Neseniai knygynų lentynose pasirodė žymaus vengrų kilmės JAV istoriko profesoriaus John Adalbert Lukacs knyga – „Churchill: Aiškiaregys. Valstybės veikėjas. Istorikas“⁴. Originalus J. Lukacs veikalo pavadinimas –

„Churchill: Visionary. Statesman. Historian“. Susidaro įspūdis, kad mūsų dabartinės diskusijos apie valstybininkus veikia jau net vertėjus. Vietoj, atrodytų, savaime suprantamo „valstybininko“ pasirinktas „valstybės veikėjas“⁵.

A. Kulakausko nuomone, sąvokos kilmė neatsiejama nuo autoritarizmo ir oligarchijos, o Edvardas Čiuldė mano, kad valstybininkas – tai tiesiog rusiško *gosudarstvennik* vertimas, mat net „... anglų kalbos žodynuose kataloguojamas žodis *statist* (valstybininkas) yra orientuotas išimtinai į rusiškos tikrovės nusakymą“⁶. Tam tikra prasme jam antrina A. Kulakauskas, neigdamas valstybininko termino suderinamumą su liberalios demokratinės valstybės paskirtimi. Egidijus Aleksandravičius teigia, kad „lietuviams valstybininkas jau tapo miglotu žodžiu, kuris laukia savo filologinės mirties“⁷. Šis autorius nepamiršo pridurti ir pastabos apie tiesioginę migloto žodžio koreliaciją su ūkanota šalies politine tikrove, t. y. iš esmės pasisakė už valstybininko atsižadėjimą.

Šiame kontekste būtina pasakyti, kad „valstybininko“ etimologija nėra susijusi su Rusijos valstybingumo ir politinės minties istorija. Valstybės išaukštinimas nėra tik rusiškas reiškinys, o rusiškasis valstybininkas – *gosudarstvennik* – atsirado tik XX a. pabaigoje⁸. Rusijoje, regis, vienas pirmųjų šia tema XIX a. pab.–XX a. pr. prabilo istorijos profesorius Vasilijus Kliučevskis, vartojęs sąvoką „valstybės žmogus“, „valstybės žmonės“ (rus. *gosudarstvennyj čelovek, gosudarstvennyje liudi*) arba „valstybės verteiva“ (rus. *gosudarstvennyj delec*)⁹. Klysta visi mūsų dabartiniai autoriai, manantys, kad valstybininko sąvoka yra rusiškos kilmės. Tai neabejotinas Vakarų politinės minties kūrinys.

Gintautas Mažeikis valstybininko aiškinimus sieja su klaidingai pasirinktais termino vertimais į užsienio kalbas: anglų *statesman* ir rusų *gosudarstvennik*. Anglų kalboje, jo nuomone, šis terminas siejamas su ilga politine veikla valstybinėse institucijose, o Rusijoje – su imperine šalies tradicija. Lietuvoje žodis „valstybininkas“, užtuot

nurodęs mąstymo nuostatą, tikslą tarnauti valstybei ir ją stiprinti, pasirėmus rusiškos pasaulėjautos schemomis, virto stiprios, nedemokratinės Lietuvos, valdomos klanų statytinių, sinonimu¹⁰. Būdamas geras Nicollò Machiavellio kūrybos žinovas, Mažeikis netikėtai užmiršta, kad tikrasis valstybininko koncepcijos kūrėjas yra būtent Machiavellis.

Prieš metus „Naujajame Židinyje-Aiduose“ pasirodžiusiame Tomo Daugirdo straipsnyje įrodinėta, esą Lietuvos politinės tikrovės struktūrą keičia valstybininkų ir pilietininkų priešprieša¹¹. Nesiginčijant dėl šio straipsnio pagrindinės idėjos būtina pabrėžti, kad autorius neabejojo „valstybininko“ termino moksliskumu, taip pat galimybe jį identifikuoti pagal klasikinės demokratijos vertybines kategorijas. Tačiau, reikia pripažinti, kad jis pernelyg susiaurino valstybininko sąvokos prasmę. Pirma, pilietininkai taip pat gali būti pristatomi kaip valstybininkai. Antra, tarp valstybininkų visada dar galima ieškoti asmenybių, atitinkančių moralinį valstybininko idealą. Skiriasi šio termino vienaskaitos ir daugiskaitos reikšmė.

Atskirų socialinio-politinio žodyno žodžių atsiradimai, jų vartojimai bei likimai dažnai būna permainingi. Tai elegantiškai yra apibūdinęs Zenonas Norkus: „Iš populiaraus firminio ženkle, dėl kurio vartojimo teisės bylinėjasi konkurentai, žodis gali pavirsti keiksmazodžiu, kaip antai atsitiko su žodžiais „fašistas“, „nacionalistas“, „komunistas“. Bet būna ir taip, kad pabuvęs purvinu žodis ilgainiui „išsiprausia“ – išblėsta ir jo pozityvi, ir negatyvi vertybinė įkrova, ir jis tampa daugmaž neutraliu terminu, o paskui vėl pamažu pradeda akumuliuoti teigiamą vertybinę įkrovą.“¹² Kelerius metus imperijos temą tyręs profesorius pažymėjo, kad žodis „imperija“ patyrė neutralizacijos, o paskui ir rehabilitacijose procesą. Tą patį galima pasakyti ir apie žodį „valstybininkas“.

Vakarų akademiniam ir politiniam žodynuose dėl šio žodžio prasmės nekyla didesnių problemų. Oksfordo anglų kalbos žodynas nurodo, kad „statesman“ pirmą kartą buvo pavartotas 1592 m. ano-

niminio autoriaus kūrinys „Nobody and Somebody“¹³. Šios sąvokos pozityvumas vakariečiams nekelia jokių didesnių abejonių. Valstybininkas yra politikas. Tačiau ne bet koks politikas. Juo gali būti pripažintas tik išskirtinis politikas, kuris, vadovaudamasis valstybės ir jos piliečių interesais, kreipia sprendimų priėmimo procesą ir juos įgyvendina. Toks gali būti tik kvalifikuotas, patyręs, gerbiamas, įtakingas valstybės ar visuomenės veikėjas.

Panašią prasmę valstybininko sąvokai suteikia ir Merriam Webster žodyno sudarytojai¹⁴. Jiems „valstybininkas“ žymi asmenį, turintį: a) ilgą ir kvalifikuotą politinę veiklą valstybinėse institucijose patirtį, ir b) kokybinių charakteristikų bei galios veikti politikos procesus. Tokią pat, t. y. aukštesnę nei politikui, prasmę valstybininkui suteikia ir prancūzų kalbos žodynai (*homme d'état*)¹⁵. Čia valstybininkui apibūdinti pasitelkiamas objektyvių kvalifikacijų nulemtos atsakomybės valstybei kriterijus. Tiesa, prancūziškoje versijoje mažiau visuomeniškumo, t. y. politiko-valstybininko charakteristika labiau siejama su valstybinėmis pareigomis ir iš čia kylančiu nacionaliniu bei tarptautiniu politinės lyderystės pripažinimu.

Valstybininkas Lietuvoje

Nebūtina daug aiškinti, kodėl Sovietų Sąjungoje ir Sovietų Lietuvoje nebuvo valstybininkų. Marksizmo politinė filosofija buvo grindžiama mintimi apie valstybės nykimą. Tai reiškia, kad sovietiniai valstybininkai galėjo būti reikalingi tik tam, kad panaikintų valstybę. Tai viena iš marksizmo-leninizmo politinės filosofijos dogmų. Tačiau praktika rodo kitką – sovietmečiu taip pat buvo vartojamas valstybininko sąvokos atitikmuo. Kalbant apie partinius, profsąjungų ir komjaunimo veikėjus, sovietinėse enciklopedijose nurodoma „valstybės veikėjo“¹⁶ sąvoka. Niekam nekildavo abejonių dėl tokio laipsniavimo pagrindo – užimamos vietos SSKP hierarchijoje. Tačiau kartais būdavo samprotaujama apie enciklopedinę santrumpą „valst.“

Pirmasis į šią aplinkybę atkreipė dėmesį Alfredas Erichas Sennas, lietuviškų šaknų nesigėdijęs Wiskonsino (Madisonas, JAV) universiteto istorijos profesorius, paskelbęs seriją monografijų, skirtų XX a. Lietuvos valstybingumui¹⁷. Kelis šiuolaikinės Lietuvos valstybės atkūrimo atvejus tyręs profesorius yra sakęs, kad ilgai nesuprato lietuviškosios valstybingumo sąvokos interpretacijos. Jam atrodė, kad valstybės kūrimo procese negali būti tarpinių grandžių – arba valstybė yra, arba jos nėra¹⁸. Jei jos nėra – tai nėra ir valstybininkų. Jei valstybė yra – ji neapsieina be valstybininkų.

JAV gyvenantiems išeiviams valstybininko sąvoka turėjo specifinę prasmę. Tai lėmė JAV politinė ir kultūrinė patirtis. Tačiau šios sąvokos vartosenos specifiškumą lėmė ir kitos aplinkybės. Pirmiausia – prarasto Lietuvos valstybingumo nostalgija ir siekis išlaikyti politinę tapatybę. Šios aplinkybės skatino ieškoti tų Lietuvos istorijos veikėjų, kurie personifikuotų ir simbolizuotų valstybės tęstinumą. Natūralu, kad tokių veikėjų – valstybininkų – ieškota Lietuvoje, kurią išeivija prisiminė kūrusi savo rankomis. Antroji ypatybė kilo iš išeivijos vidinės politinės atmosferos, kurią kaitino vadinamosios srovių kovos. Toms srovėms buvo gana nesunku surasti kompromisą dėl prezidento Antano Smetonos priskyrimo valstybininkams, tačiau nelengva buvo susitarti dėl tos pačios sąvokos taikymo kitiems iškilims tarpukario Lietuvos politikams¹⁹. Ši padėtis priminė tarpukario Lietuvos realijas. Valstybininko sąvoka tuo metu vartota. Tačiau ji daugiau skambėjo tik dešinėsios pakraipos veikėjų lūpose ir neretai jiems patiems aiškinantis tarpusavio santykius²⁰. Populiariesni buvo „patriotų“, „tautiškų visuomenininkų“, „žymių tautos bei visuomenės veikėjų“, „atsakomųjų valstybės vyrų“ ar „valstybiškai nusistačiusių žmonių“ terminai²¹.

Tarpukariu, kaip ir lietuvių išeivijoje JAV po Antrojo pasaulinio karo, nesunku buvo susitarti dėl monarchinės Lietuvos herojų. Tik pirmuoju atveju buvo atrasta didžiaviryių epocha, kurios kulminacija – Vytauto laikai, o antruoju – didžiaviriai virto valstybininkais, tai

ilustravo bostoniškoji „Lietuvių enciklopedija“²². Beje, dabartiniai lietuvių kalbininkai, šiuolaikinio lietuvių kalbos žodyno sudarytojai, ieškodami valstybininko prasmės, viena akimi dairėsi į tarpukario, kita – į išeivių Lietuvą. Tarpukaryje dar atrasdami valstybininko sąsają su vokiškuoju „Der Staatsmann“, galutiniame žodžio prasmės apibrėžime jie paskelbė, kad „valstybininkas – valstybinis veikėjas: didelio išsilavinimo žmogus bei valstybininkas“²³.

Pokomunistinio laikotarpio lietuvių istorikai Lietuvos istorijos desovietizaciją ir nacionalinės istorijos metodologinių pagrindų paiešką pradėjo grąžindami užmirštą terminiją. Būtent jie, sekdami išeivijos pavyzdžiu ir atgaivindami valstybininko sąvoką konkrečių sunaikintos valstybės veikėjų biografijoms, šį terminą sugrąžino platesniam vartojimui. Istorikų dėka valstybininko sąvoka XX a. pabaigoje tapo viena iš atgimstančios valstybės istorijos politikos priemonių, skirtų nacionalinei savivokai, istorinei atminčiai ir tapatumui formuoti²⁴. Tiesa, netrukus išryškėjo kita valstybininko termino vartojimo tendencija. Kai kurioms politinėms partijoms ši sąvoka tapo politinės kovos įrankiu, padedančiu siekti viršenybės ir galios besiformuojančioje Lietuvos politinėje sistemoje²⁵. „Valstybininko“ terminas dabartinėje Lietuvoje yra populiarus ne tik dėl minėtų istorinių priežasčių, bet ir dėl dabartinės Lietuvos politinio proceso ypatumų.

Šiuos ypatumus parodė 2003 m. spalio pabaigoje prasidėjęs, o 2004 m. balandžio 6 d. pasibaigęs prezidento Rolando Pakso apkaltos procesas. Šis epizodas plačiai aprašytas²⁶. Į akis krinta aplinkybė, kad kaltinimus prezidentui sukėlus grėsmių nacionaliniam saugumui ilgą laiką palaikė tik pavieniai politikai ir valstybės saugumo pareigūnai. Jų vadovas Mečys Laurinkus tuoj po apkaltos taip paaiškino savo apsisprendimą ją pradėti: „Aš pats apsisprendžiau... Kodėl? Todėl, kad aš dirbu ne statusui, ne Prezidentui, aš dirbu žmogui. Labai paprastai. Savaime suprantama, yra statusas, yra valstybinė tvarka, hierarchija. Aš dirbu valstybei. Aš valstybininkas esu. Bet aš niekada negalėsiu dirbti su žmogum, su kuriuo neturi žmogiško kontakto. Šia

prasmė ir sakau: dirbu ne su statusu, o su konkrečiu žmogumi. Šitokioje tarnyboje tai esminis dalykas. Jeigu nėra normalaus žmogiško pasitikėjimo ir kontakto, normalaus darbo būti negali. Tai nereiškia, kad aš vykdau užsakymus. Tarkim, būtų V. Adamkaus neteisėta užduotis. Žinoma, aš jos nevykdyčiau. Aš skiriu valstybinės reikšmės dalykus nuo asmeninių...²⁷

Po R. Pakso apkaltos valstybininkų Lietuvoje ėmė rasti daugiau. 2006 m. vasaros viduryje „Veido“ savaitiniam žurnalui eilinių kartą išrinkus valstybei geriausiai dirbantį tarnautoją, laimėtojas – Finansų ministerijos sekretorius Edmundas Žilevičius – taip ir buvo apibūdintas: „Kuklus. Užsispyręs. Valstybininkas.“²⁸ Tiesa, jau po kelių mėnesių tas pats „Veidas“ pakilo į kovą su menamais valstybininkais, o 2006 m. Kalėdų proga pasveikino skaitytojus su valstybininkų klanu „išryškiniu“²⁹. Valstybininko sąvoka patyrė naują metamorfozę. Anksčiau pozityvią prasmę turėjęs terminas buvo paverstas negatyvios konotacijos terminu. Mokslinio objektyvumo labai reikia nurodyti tik šios diskusijos bibliografiją ir pabrėžti aplinkybę, kad iki šiol ginčijamasi dėl tokios termino metamorfozės priežasčių³⁰.

Valstybininko ir politiko perskyra

Moralės filosofai žino, kad etikos terminai turi ne tik deskriptyvinį (aprašomąjį), bet ir preskriptyvinį (įpareigojantįjį) elementą. Ši perskyra tinka ir politikos bei politikos mokslo sąvokoms. Kalbėdami apie valstybininkus, kalbame ne tik apie faktus, bet ir normas bei vertybes. Mūsų samprotavimai šia tema nėra tik faktų aprašymas. Juose galima rasti siūlymų, norų ir pageidavimų. Kai kalbame apie valstybininkus, nurodome pagyrimo, susižavėjimo arba paniekos vertus žmones. Teiginių apie valstybininkus teisingumas gali būti pagrįstas empiriniais faktais, tačiau kartu juose visada yra įtvirtintas bandymas įtikinti, patraukti į savo pusę, sukelti pagarbą, pyktį ar sulaukyti nuo tam tikrų veiksmų.

Visos politikos sąvokos yra diskusijos objektas. Valstybininko sąvoka taip pat nėra išimtis. Diskusijos apie valstybininkus dalyviai nesutaria dėl požiūrio į žmogų, visuomenę ir politiką. „Valstybininko“ terminas nėra „politiko“ termino sinonimas. Oksfordo anglų kalbos žodynas, aptardamas *statesman* prasmę, apeliuoja į prancūzų *homme d'état*. Tačiau, versdami garsųjį Platono veikalą „Politikas“, anglai, kitaip negu prancūzai („La Politique“), vartoja „The Statesman“ (beje, kaip ir vokiečiai – „Der Staatsmann“)³¹. „Valstybininko“ terminu norima pasakyti kažką daugiau, negu vartojant „politiko“ terminą. Galima būti politiku, tačiau nebūti valstybininku. Pastarasis terminas panašus į titulą. Niekam nekelia abejonių, kad Napoleonas, Otto von Bismarckas, Winstonas Churchillis, Vytautas Didysis ar Charles'is de Gaulle buvo išskirtiniai politikai, tačiau nenutyla diskusijos, ar jie verti garbingo ir kilnaus valstybininko vardo.

Netrūksta politinio mąstymo tradicijų, neigiamai vertinančių valstybę ir valstybininkus. Iš jų galima nurodyti anarchizmą, libertarizmą, dalį liberalizmo ir socializmo. Anarchistai valstybininkus suvokia kaip savo didžiausius oponentus. Jų neigiamas požiūris į valstybininkus yra neigiamo požiūrio į valstybę padarinys. Libertarai nori minimalios valstybės, neleidžiančios kokių nors didesnių valstybininkų žygių. Panašiai mąsto ir liberalai, pabrėžiantys pirmiau valstybės esančius dalykus – moralinį individualizmą, pilietinę visuomenę, teisę ir laisvą rinką. Marksistai, kaip minėta kalbant apie sovietinį laikotarpį, nori panaikinti valstybę. Tačiau, kol yra socialistinė valstybė, jie patenka į paradoksišią situaciją – turi ginti valstybę, ruošiančią sąlygas valstybės nunykimui.

Lengviausia „valstybininko“ terminą vartoti ten, kur formuojasi naujos tautinės valstybės. Valstybės kūrimui nusipelnę žmonės visiškai pagrįstai gali būti apibūdinti „valstybininko“ terminu. Dauguma šiuolaikinių tautinių valstybių turi savo tėvus kūrėjus, pretenduojančius į garbingą valstybininko titulą. Būtina skirti du diskusijos apie valstybininkus aspektus. Vienas jų yra susijęs su samprotavimais

apie valstybės vaidmenį. Šios diskusijos dalyviai valstybininkais vadina „valstybės interesą“ ginančius žmones. Kitas diskusijos apie valstybininkus aspektas yra susijęs su samprotavimais apie atskirų politikų vaidmenį. Šios diskusijos dalyviai nori įrodyti, kad valstybininkai skiriasi nuo politikų. Pirmojo lygmens diskusija apsiriboją valstybės vaidmens aptarimu. Antrojo lygmens diskusija aptaria politiko asmenybės vaidmenį istorijoje. Pastaroji diskusija numato valstybininko ir politiko perskyrą. Tik nedaugelis politikų yra verti „valstybininko“ titulo.

Būtina atkreipti dėmesį į „valstybininko“ sąvokos vienaskaitos ir daugiskaitos formas. Valstybininkas vienaskaitos forma nurodo du skirtingus dalykus: valstybės interesus ginantį žmogų ir tokio žmogaus moralinį bei politinį idealą. Valstybininkai (nurodyti daugiskaita) nori ginti valstybės interesą, tačiau visada dar reikia atskirai aiškintis, kas iš jų atitinka valstybininko moralinio ir politinio idealo reikalavimus. Kai apie valstybininkus kalbama daugiskaita, pabrėžiamas valstybės interesų gynimo faktas. Valstybininko sąvokos vienaskaita nurodo, kad atskiras asmuo atitinka moralinį ir politinį idealą.

Valstybės interesus ginančių žmonių grupuotė nebūtinai atitinka valstybininko moralinio ir politinio idealo reikalavimus. Nors valstybininkas dažniausiai veikia ne vienas, moralinio ir politinio idealo požiūriu jis gali būti vertinamas tik kaip atskiras asmuo. Neįmanoma rasti neginčijamos valstybininko kaip moralinio bei politinio idealo sampratos. Šis idealas nesiskiria nuo kitų politikos idealų, esančių nuolatinių ginčų objektu. Adolfas Hitleris ir sąmokslą prieš jį 1944 m. organizavęs Adamas von Trotta atstovauja skirtingiems valstybininko idealams. Kai kuriems vokiečiams 1944 m. atrodė, kad valstybininkai yra pasikėsinimo prieš Hitlerį dalyviai, kiti manė kitaip. Ginčą dėl vienos ar kitos valstybininko sampratos pranašumo išspręsti gali tik istorija. Georgas Hegelis šiuo požiūriu teisus, sakydamas, kad pasaulinė istorija yra tikroji politikų teisėja.

Apie vienos ar kitos valstybininko sampratos pranašumą galima spręsti tik iš platesnės istorinės perspektyvos. Valstybininko moralinis ir politinis idealas turi nekontingentą struktūrą, kuri nurodo kažką daugiau negu „politikas“. Konkretus valstybininko idealo turinys visada priklauso nuo istorinių ir kultūrinių aplinkybių. Politiko ir valstybininko vaidmens supratimui įtaką daro net politikos mokslų specifika. Sociologai mieliau kalba apie elitą, psichologai apie lyderius, o politikos filosofai apie normatyvinį valstybininko idealą. Kaip ir kitos normatyvinės sąvokos, valstybininko sąvoka nurodo ne tai, kas yra, bet tai, kas turi būti. Politikos mokslo atstovai yra neutralūs vertybių ir normų atžvilgiu. Tik politikos filosofai gali kurti vertybines sąvokas. Valstybininko ir politiko perskyra yra filosofinės vaizduotės kūrinys.

Ludwigas Wittgensteinas yra sakęs, kad žodžiai – tai kaip įrankiai įrankių dėžėje. Daugybe progų galima apsieiti be valstybininko sąvokos. Šiai sąvokai nesunku rasti sinonimų. Tačiau, žvelgiant iš normatyvinės perspektyvos, valstybininko ir politiko perskyra iš esmės keičia politinio gyvenimo supratimą. Valstybininką galima suvokti ne tik kaip eilinį valstybės tarnautoją, bet ir kaip moralinį bei politinį idealą. Šio idealo turinys nurodo valstybės sampratą ir valstybės interesų gynimo standartus. Valstybininkas yra didesnis savo dalyko meistras ir virtuozas, negu eilinis politikas. Jo įtaka šalies ir visuomenės gyvenimui yra jaučiama daugybę kartų.

Dabartinės politinės filosofijos raidos tendencijos nėra palankios valstybininko idėjai. Tai sąlygoja liberalų dominavimas ir jų atsargus požiūris į valstybę. Šiuolaikinė demokratija pakeitė nedemokratiškas monarchijas, kurios daugiausia prisidėjo prie valstybininko sąvokos įtvirtinimo. Tautos suvereniteto idėja yra grindžiama kolektyvo, o ne valdovo pirmenybe. Valstybininkas šiuo atveju gali būti tik tautos atstovas. Tai reiškia, kad iš esmės keičiasi jo vaidmens supratimas. Demokratinių valstybių valstybininkai negali jaustis kaip N. Machiavellio aprašyti valdovai. Jie ne tik turi jausti atsakomybę už valstybę, bet ir derinti tai su pagarba piliečių teisėms bei laisvėms.

Nuo XVIII a. pabaigos valstybininko idėja yra glaudžiai susijusi su tautinės valstybės idėja. Dauguma tautinių valstybių turi savo tėvus kūrėjus, kurių nuopelnai siejami su tautos išvedimu į savarankiško politinio gyvenimo kelią. Naujų tautų pasirodymas politinio gyvenimo arenoje visada yra lydimas kalbų apie valstybininkus. Savo kultūrinio išskirtinumo politine nepriklausomybe nesugebančios paversti tautos yra traktuojamos kaip mažiau pasiekusios. Kiekviena tauta randa savo lyderių, galinčių įtvirtinti politinę nepriklausomybę. Būtent jiems dažniausiai skiriamas garbingas „valstybininko“ vardas. Simonas Bolivaras, Tomášas Garrigue Masarykas, George'as Washingtonas, Mohandas Karamčandas Gandhis ir Nelsonas Mandela yra tokio pobūdžio valstybininkai.

Dabartinės diskusijos apie tautinės valstybės pabaigą ir jos transformacijas veikia valstybininko vaidmens supratimą. Tačiau kol kas negalima teigti, kad gyvename valstybininko epochos pabaigos laikais. Politikai vis dažniau girdi samprotavimus apie tautinės valstybės pabaigą, ir tai neabejotinai veikia valstybininkų vaidmens supratimą. Tačiau tikras valstybininkas neturi bijoti tokio pobūdžio iššūkių. Valstybininkai dažniausiai atsiranda valstybei ir jos idėjai sunkiausiais laikais. Tikras valstybininkas savo misiją gali atlikti tik ten, kur valstybingumo idėjai gresia dideli, beveik neįveikiami pavojai. Hegelis yra sakęs, kad tikras valstybininkas neturi sekti paskui vyraujančias nuomones, bet privalo būti jų formuotojas. Valstybininkas turi pasipriešinti nepalankioms politinio gyvenimo tendencijoms ir vesti visuomenę į naują politinio gyvenimo formą. Nepalankios sąlygos yra beveik būtina sąlyga valstybininkui atsirasti.

Galima nurodyti tris pagrindines valstybininko vaidmens sampratas. Pirmoji yra idealistinė, antroji – realistinė, trečioji – administracinė biurokratinė. Idealistinės valstybininko sampratos šalininkas yra Johnas Rawlsas. Šis autorius naudoja valstybininko ir politiko perskyrą. Jo žodžiais, „politikas žiūri į kitus rinkimus, valstybininkas į kitą kartą“³². Prezidento ar ministro pirmininko pareigas turintis

žmogus dar nėra valstybininkas. Šis idealas numato moralines sąlygas. „Vien tik veikimas vadinamoje pasaulinėje istorinėje arenoje dar nepadaro valstybininku.“³³ Pasaulio istoriją pakeitę politikai – Napoleonas, Bismarckas ir Hitleris, J. Rawlso nuomone, nėra valstybininkai. Jie neatitinka moralinių valstybininko idealo reikalavimų. Georgas Washingtonas ir Abrahamas Lincolnas tenkina tokius reikalavimus – jie įsteigė politinius principus, reikšmingus daugelio kartų žmonėms.

Idealistinio požiūrio šalininkai mano, kad valstybininkas turi įsteigti daugeliui kartų svarbius politinius principus, privalo matyti toliau ir giliau, negu kiti politinio gyvenimo dalyviai, būti doras ir teisingas bei mokėti apginti liberalią valstybę. J. Rawlso nuomone, valstybininkas turi būti moralinis autoritetas. Jis turi veikti žiūrėdamas ne savo asmeninių ar partinių interesų, bet vadovautis visai visuomenei svarbiais moraliniais bei politiniais principais. Jis turi įtvirtinti svarbius moralinius ir politinius principus net tada, kai siauras politinis pragmatizmas atrodo geriausias sprendimas. 2000 metais popiežius Jonas Paulius II Thomą More'ą paskelbė „valstybininkų ir politikų“ globėju. Ta proga paskelbtame apaštališkajame laiške jis nurodo, kad šis žmogus mirė gindamas moralinį principą, o ne politinę naudą, ir būtent ši aplinkybė jį padaro valstybininku³⁴.

Remiantis idealistine valstybininko samprata, politikas turi ne tik ginti valstybės interesus, bet ir įsteigti bei apginti daugeliui kartų svarbų politinį principą. Rašydamas apie liberalių valstybių sandarą, J. Rawlsas griežtai atskyrė politiką ir moralę. Tačiau perėjęs prie apmąstymų apie tarptautinius santykius, jis moralines savybes pavertė valstybininko idealo dalimi. Net jeigu reali politika dažnai yra neįsivaizduojama be vadinamųjų „nešvarių rankų“, valstybininkas, J. Rawlso nuomone, turi įtvirtinti reikšmingus moralinius principus. Tik nepasiduodamas siauram politiniam pragmatizmui, jis tampa valstybininku.

Realistinė valstybininko idealo samprata nurodo kitą moralės ir politikos santykio sampratą. Realistai nėra amoralios politikos šalininkai, bet jie mano, kad tam tikros politinio gyvenimo situacijos leidžia valstybės reikalavimus iškelti aukščiau moralės reikalavimų. Politinio realizmo kūrėjas yra N. Machiavellis. Šis autorius daug prisidėjo prie valstybės (it. *lo stato*) sąvokos įtvirtinimo ir pirmasis aiškiai suformulavo idėją, kad valstybė turi savarankiškus egzistavimo pagrindus, besiskiriančius nuo moralės ir religijos pagrindų. Šis N. Machiavellio įsitikinimas leido pradėti kalbėti apie valstybininko vaidmenį. Buvo suformuluota mintis, kad, susidarius ypatingai situacijai, valstybininkas gali žiūrėti valstybės, o ne moralės reikalavimų. N. Machiavellis nesakė, kad politikai turi nepaisyti moralės. Jis tik pripažino, kad dėl valstybės intereso jie kartais gali griebtis amoralių veiksmų. Pasak jo garsiojo aforizmo, politikas „turi būti lapė, kad neįkliūtų į spąstus, ir liūtas, kad atgrasintų vilkus“³⁵.

N. Machiavellis tiesiogiai nevartojo valstybininko sąvokos, tačiau jo samprotavimai sukosi būtent apie ją. Valstybininką jis suvokė kaip Renesanso laikų valdovą (veikalas „Il Principe“). Jo nuomone, valdovas turi mokėti naudotis moralės požiūriu ydingais veiksmais – meluoti, apgaudinėti, veidmainiauti, organizuoti sąmokslus, kiršinti, gniuždyti ir skatinti neapykantą. Tai šokiruojantis N. Machiavellio politinės filosofijos aspektas. Šis autorius atvirai pripažino, kad net gerų moralinių ketinimų turintys žmonės į politinę valdžią dažnai gali patekti per nusikaltimus, piktadarybes, korupciją ir net žudynes. Tai buvo žinoma ir anksčiau, tačiau tik N. Machiavellis ryžosi apie šį dalyką kalbėti atvirai. Jis amoralius politikų veiksmus pripažino norma. Geras politikas tapo neišsivaizduojamas be sugebėjimo naudotis moraliai blogais veiksmais. Tai buvo didelis iššūkis klasikinei politikos sampratai, grindžiamai dorovės ir politikos vienybės idėja.

N. Machiavellio požiūris tapo realistinei politikos sampratai artimos *raison d'état* doktrinos pagrindu. Naujųjų amžių filosofinė mintis neišsivaizduojama be racionalių gyvenimo pagrindų paieškos.

Tačiau dažniausiai užmirštama, kad būtent politikos teoretikai vieni pirmųjų rado šį pagrindą. Italų jėzuitas Giovanni Botero 1589 m. išleido knygą „Della Ragion di Stato.“³⁶ Jo nuomone, *ragion di stato* doktrina turi padėti suprasti valstybės išsaugojimo ir plėtimo priemones. Ši valstybingumo doktrina ypač išpopuliarėjo Prancūzijoje. Jos prancūziškasis variantas tapo labiausiai išgarsėjusia *raison d'état* doktrinos forma. Šią doktriną gynusio kardinolo Richelieu nuomone: „Žmogus nemirtingas, ateityje jis bus išgelbėtas. Valstybė nėra nemirtinga, ji išgelbstima dabar arba niekada.“³⁷

Henry Kissingerio žodžiais, „Žlungant [imperinei] valstybės idėjai, besikuriančioms Europos valstybėms reikėjo kokio nors principo, kuris pateisintų jų ereziją ir reguliuotų tarpusavio santykius. Tokiu principu tapo *raison d'état* ir galių pusiausvyros koncepcijos. Abi priklausė viena nuo kitos. *Raison d'état* reiškė, kad valstybės gerovė pateisina bet kokias priemones, padedančias ją puoselėti; nacionaliniai interesai išstūmė viduramžių visuotinės moralės siekinį. Galių pusiausvyra visuotinės monarchijos ilgesį pakeitė viltimi, kad kiekviena valstybė, siekdama savo interesų, kažkaip prisidėsianti prie visų kitų saugumo ir pažangos...“³⁸ H. Kissingeris išgarsino popiežiaus Urbono VIII pasakymą, ištartą po Richelieu mirties – „Jei Dievas egzistuoja, tai kardinolui teks už daug ką atsakyti, o jei Dievo nėra – tai kardinolas nugyveno sėkmingą gyvenimą“.

Realistinė tarptautinių santykių teorija sunkiai įsivaizduojama be valstybininko sąvokos. H. Kissingeriui valstybininko sugebėjimus pirmiausia rodo tai, ar politikos rutinoje veikėjas sugeba įžvelgti tikruosius ir ilgalaikius savo valstybės interesus; derinti taktinius ir strateginius sprendimus; narplioti, o ne kontempliuoti politines painybes; pasirinkti tinkamą alternatyvą ir pateikti ją kaip savo paties optimalų, o ne įvykių eigos primestą pasirinkimą; neatmesti asmeninių moralinių pažiūrų, bet neigti jų svarbą valstybininkams reikalams. H. Kissingeris nurodo kitas negu J. Rawlsas tikrų valstybininkų pavardes. Pavyzdžiui, Otto von Bismarckas

jam yra valstybininkas, o Klemensas von Metternichas ir Napoleonas III – ne³⁹.

Raison d'état sąvoka yra išversta į visas pagrindines Europos kalbas – *staatsraison* (vokiškai), *reason of state* (angliškai), *razon de estado* (ispaniškai). Kaimynai lenkai turi pažodinį šio termino vertimą – *racja stanu*. Šiuo pavidalu terminas tikriausiai pasiekė ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Rusiškuoju *raison d'état* sąvokos atitikmeniu laikomas *государственный интерес*. Panašu, kad Lietuvoje *raison d'état* terminą taip pat atitinka „valstybės interesas“. „Valstybės protas“ arba „valstybės racija“ mums liko svetimi terminai. Tačiau būtent kalbos apie „valstybės protą“ yra realinės valstybininko sampratos pagrindas. Nepripažinus atskiros „valstybės proto“, sunku kalbėti apie valstybininkų pretenzijų pagrįstumą.

Viduramžių autoriai kalbėjo apie nuo *lex aeterna*, *lex naturalis* ir *lex humana* priklausomą politiką. Jų modernieji kolegos politiką suvokia kaip savarankišką žmonių veiklos sritį, nepriklausančią nuo moralės ar religijos reikalavimų. *Raison d'état* doktrina yra pagrįsta idėja, kad valstybės gyvenimas priklauso nuo ją ginančių žmonių sugebėjimų. Tik valstybės interesus tinkamai suprantantys ir juos apginti mokantys žmonės gali pretenduoti į valstybininko titulą. *Raison d'état* koncepcija teigia, kad valstybininkas yra daugiau negu eilinis politikas. Jis turi rodyti išskirtinius politinio meistriškumo sugebėjimus.

Valstybininko idėja yra suaugusi su valstybės suvereniteto idėja. Nepripažinus valstybės suvereniteto, beprasmiška kalbėti apie valstybininkų vaidmenį. Carlo Schmitto nuomone, „suverenitas yra tas, kuris sprendžia ypatingose situacijose“⁴⁰. Išskirtinės politinio gyvenimo situacijos išryškina valstybininko vaidmenį. Jis turi įsteigti naują visuomenės gyvenimo tvarką, kai negalioja senos politinės normos. Tik išskirtinėse situacijose valstybininkas tampa tikruoju valstybės išlikimo garantu. Istorinė patirtis rodo, kad piktnaudžavimus valstybe dažnai lydi kalbos apie išskirtinę padėtį ir išskirtines priemones jai įveikti.

Tiek idealistinė, tiek realistinė valstybininko samprata nurodo politinius lyderius. Skiriasi tik reikalavimai. Idealistai reikalauja griežtos valstybės intereso ir moralės dermės. Realistai pripažįsta situacijas, kai valstybininkas gali nepaisyti moralės reikalavimų. Praktinė politinio gyvenimo patirtis rodo, kad dažniausiai pasitaiko abiejų koncepcijų mišinys – idealistai supranta realistinės politikos logiką, o realistai naudojami politinio idealizmo retorika. Net Immanuelis Kantas politikus mokino „būti gudriais kaip žalčiai ir neklastingais kaip balandžiai“⁴¹.

Šalia realistinės ir idealistinės valstybininko sampratos egzistuoja trečia – administracinė biurokratinė valstybininko samprata. Jos kūrėjas yra Henry Tayloras. Šio autoriaus veikalas „The Statesman“ dažnai pristatomas kaip pirmasis viešojo administravimo dalyko darbas. H. Tayloras nesidomėjo išskirtiniais politikais ir valstybės galios stiprinimu. Jį domino vyriausybės, biurokratijos ir administracijos funkcionavimas. Geras valstybininkas, jo nuomone, yra geras valdininkas. Pastarąjį jis apibūdino kaip „tarnystės talentą“⁴². H. Tayloras analizavo asmenines ir profesines valstybininko savybes, pateikė daugybę praktinių patarimų, padedančių užtikrinti veiksmingą valstybės funkcionavimą. Šiuo požiūriu jo doktrina skiriasi nuo realistinio ir idealistinio požiūrio į valstybininką. Jį domino „politinių funkcijų įgyvendinimo menas“, o ne „politinės valdžios prigimtis“ ir išskirtiniai politiniai veikėjai. Remiantis jo samprotavimais, tik politinių funkcijų įgyvendinimo meną perpratęs žmogus galėjo pretenduoti į valstybininko vardą.

Thomas Hobbesas norėjo sukurti politinį mechanizmą, leidžiantį pažaboti nevaržomas valdovų pretenzijas. H. Tayloras tęsė jo pradėtą darbą. Jis pasiūlė „administracinę doktriną“, leidžiančią užtikrinti sėkmingą valstybės mechanizmo funkcionavimą. Tačiau jo pasiūlytas valstybininko idealas netapo toks populiarus, kaip realistinė ar idealistinė valstybininko samprata. „Valstybininko“ terminas šiandien ir toliau nurodo ne gerą valdininką, bet išskirtinį politiką, stiprinantį valstybės

galią. Šis terminas siejamas su *politics*, o ne *policy* doktrina. *Politics* nurodo kovą dėl valdžios, o *policy* – vyriausybės priemonių įgyvendinimą. Valstybininkai yra *politics*, o ne *policy* lygmens veikėjai.

Monarchijų klestėjimo laikais *raison d'état* doktrina buvo dinastinių pretenzijų ir ambicijų pateisinimo įrankis. Perėjus prie demokratinės politikos, iš esmės pasikeitė valstybininko misijos supratimas. Demokratinė santvarka grindžiama tautos suvereniteto idėja, kuri neleidžia N. Machiavellio ir Richelieu stiliaus politinės veiklos. Tačiau demokratinė valstybė taip pat negali apsieiti be valstybininkų. Toliau išlieka poreikis tų, kurie yra pajėgūs demonstruoti aukščiausius politinio meistriškumo standartus. Demokratinei valstybei reikia ne tik demokratijos principus gerbiančių piliečių, bet ir valstybę ginti mokačių valstybininkų. Sunaikinus valstybę, demokratija taip pat prarastų savo egzistencijos pagrindą. Pierre Manent šiuo požiūriu teisus, sakydamas, kad graikų miestas-valstybė ir šiuolaikinė valstybė-tauta yra „vienintelės politinės formos, sugebėjusios (bent jau demokratiniam etape) glaudžiai sieti *civilizaciją* ir *laisvę*“⁴³. Demokratija sėkmingai gali veikti tik tautinės valstybės ribose. Ten, kur nyksta tautinė valstybė, demokratija patiria didelius iššūkius.

Kuo daugiau demokratinės visuomenės turi negalių, tuo stipriau yra jaučiamas valstybininkų poreikis. Dabartinės demokratinės visuomenės rodo ryškų piliečių valios nuosmukį. Demokratiškai rinkėjai vis dažniau suskaidomi į fragmentus, kurie savo politinę energiją panaudoja tik daliniams interesams ginti, bet nesugeba mobilizuoti visuomenės daugumos. Tokioje situacijoje valstybininkų misija yra siejama su piliečių sugražinimu prie bendrų politinių projektų. Demokratinės visuomenės valstybininkas pirmiausia yra bendrų politinių veiksmų lyderis.

Demokratinė santvarka nuo XVIII a. pabaigos žadėjo sukurti geresnį politinį elitą, negu tas, kuris buvo būdingas nedemokratinėms visuomenėms. Tačiau šis demokratų pažadas dažnai įgyvendinamas tik iš dalies. Dabartinės rinkimų procedūros visiems piliečiams atve-

ria kelią į valdžią. Tačiau šalia to nesunku pastebėti, kad piliečiai paiso tik savo asmeninių interesų ir nerodo jokie didesnio susidomėjimo visuomenės ir valstybės reikalais. Demokratinėms visuomenėms reikia politinių lyderių, sugebančių susieti visuomenės ir valstybės interesus. Kai demokratinėje valstybėje padaugėja žmonių, nenorinčių kalbėti apie nuo eilinių politikų besiskiriančius valstybininkus, visada verta sunerinti, ar nėra pradėtas naikinti svarbus moralinis ir politinis idealas.

NUORODOS IR PASTABOS (Endnotes)

¹ J. Erlickas. Valstybininkų runkeliai (be šūdo nebus grūdo) // <http://www/laiukas.lt/forumas/viewtopic.php?f=17&t=4156>

² A. Kulakauskas. Apie žodį „valstybininkas“ // http://www.politika.lt/index.php?cid=9299&new_ID=245269

³ V Landsbergis. Sugadinti žodžiai // Lietuvos žinios. 2007, lapkričio 3.

⁴ J. Lukacs. Churchill: Aiškiaregys. Valstybės veikėjas. Istorikas. Vilnius: Ver-sus aureus, 2009. 176 p.

⁵ *Statesman* vertimas *valstybės žmogumi* (p. 72) tikrai atrodo padiktuotas lietuvių politikos realijų baimės. Regis, kiek laisvesni jaučiasi šalies menininkai. Tai iškalbingai iliustruoja 2008 m. vasarį Jaunimo teatre vykusios Jono Vaitkaus režisuotos Petro Vaičiūno, lietuviškosios dramaturgijos puoselėtojo, pjesės „Patriotai“ premjeros. Tiek originaliaime pjesės, skirtos tarpukario Lietuvos politinėms realijoms atskleisti, tekste, tiek dramaturginiuose jos pastatymuose (premjera – 1926 m. spalio 2 d. Kaune) žodžio „valstybininkas“ net su žiburiu nerasite (žr. P. Vaičiūnas Dramos ir komedijos. Vilnius: Vaga, 1971. P. 251–326, taip pat žr. J. Lankučio „Įvadą“). O dabartiniuose pastatymuose girdi, su koku pasimėgavimu maestro Andriaus Bialobžeskio (premjeras Arnas Rimvydas, P. Vaičiūno variante – ministras Rimvydas) lūpose skamba ir patriotai, ir valstybininkai. Keista skaityti teatrologus, aiškinančius, kaip J. Vaitkus stengėsi nmodernizuoti dramaturgo; žr. R. Vaigauskaitė. „Patriotų“ fenomenas // Septynios meno dienos. 2008, balandžio 4, Nr. 796.

⁶ A. Kulakauskas. Op. cit.; E. Čiuldė. Rožių karai Lietuvoje: vanagai ir valstybininkai // <http://www.lrytas.lt/-12448174201243471860-ro%C5%BEi%C5%B3-karai-lietuvoje-vanagai-ir-valstybininkai.htm>.

⁷ E. Aleksandravičius. Miglotų žodžių žodynėlis: valstybininkai // www.bernardinai.lt, 2009 m. sausio 15 d.

⁸ Trumpai apie statistą žr.: What is a Statist? // <http://www.theadvocates.org/quizscore/statist-whatstatist.html>; apie rusiškąją valstybininko etimologiją

žr. E. A. Zemskaja Russkij jazyk konca XX stoletija // http://www.bigpi.biysk.ru/wwsite/source/for_stud/typology/011.htm.

⁹ В. Ключевский. Исторические портреты. Москва: Правда, 1990. Žr. jo esė, Афанасий Лаврентьевич Орден-Нащѣкин – Московский государственный человек XVII в. (p. 121–122, 137, 143).

¹⁰ G. Mažeikis. Valstybės mitai ir valstybininkai // <http://www.bernardinai.lt>, 2008 m. lapkričio 12 d.

¹¹ T. Daugirdas, Valstybininkai ar pilietininkai? // Naujasis Židynys-Aidai. 2008, Nr. 7–8, p. 296–297.

¹² Z. Norkus. Ar Lietuvos Didžioji Kunigaikštija buvo imperija? // Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. P. 210.

¹³ Žr. Statesman (or stateswoman): Oxford English Dictionary // http://dictionary.oed.com/cgi/entry/50236408?query_type=word&queryword=statesman&first=1&max_to_show=10&sort_type=alpha&search_id=EHKr-YO2EzX-309&result_place=1

¹⁴ The Merriam Webster Dictionary. New York: Pocket Book, 1986. P. 669.

¹⁵ Home d'état: définition de home d'état et synonyme de home d'état // <http://dictionnaire.sensagent.com/homme%20d%etat/fr-fr/>;

¹⁶ Pavyzdžiui, žr.: Bronislovas Lopata // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius: Mokslas, 1981. T. 7. P. 110; Antanas Sniečkus // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius: Mokslas, 1983. T. 10. P. 272.

¹⁷ A. E. Senn daktaro disertacija „The Emergence of Modern Lithuania, 1918–1920“. Boston, 1959 (lietuvių kalba – „Lietuvos valstybingumo atkūrimas 1918–1920 m. Vilnius, 1992); monografijos: Bundanti Lietuva. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992; Gorbačiovo nesėkmė Lietuvoje. Vilnius: Baltos lankos, 1997; ir kt.

¹⁸ Plačiau žr. A. E. Senn Apie valstybingumą; apie valstybingumo sampratą ir jų reikšmių kaitą // Akiračiai. 1995, Nr. 5, p. 12–13.

¹⁹ Žr.: J. Ž-kis. Reikšmingas įvertinimas Antanui Smetonai. Recenzija Merkeiui // Aidai. 1964, gruodis, Nr. 10, p. 467; V. Šliogeris. Antanas Smetona: žmogus ir valstybininkas. Cleveland, 1966; Alaušis. Iš memuarinių knygų // Aidai. 1967, sausis, Nr. 1. Prieš beveik dešimt metų Vilniuje išleistame tarpukario Lietuvos ir išeivijos JAV istoriko Vinco Trumpos biografinių straipsnių rinkinyje „Apie žmones ir laiką“ (Vilnius: Baltos lankos, 2001) ši tendencija neblogai matoma. Pavyzdžiui, apibūdinamas Mykolą Krupavičių, bene įtakingiausių tarpukario Lietuvos krikščionių demokratų, V. Trumpa rašė: „... M. Krupavičius buvo politikas, liaudies tribūnas. Nėra abejonės, kad demokratinėje santvarkoje jis būtų išsaugęs ir valstybininkus“ (p. 341); „... prelatas M. Krupavičius – spalvinga asmenybė. Jis paprastai apibūdinamas kaip valstybininkas, nors tokiu jam buvo labai mažai progos apsirėkšti...“ (p. 443).

²⁰ Liudas Truska savo monografijoje „Antanas Smetona ir jo laikai“ (Vilnius, 1996. P. 192) pateikia A. Smetonos ir A. Voldemaro tarpusavio kovos XX. a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje detales, kurios parodo, kaip oponuojantieji stengėsi būti vienas už kitą didesni valstybininkai ir patriotai.

²¹ Pavyzdžiui, žr.: Seimas // Trimitas. 1926, birželio 10, Nr. 22: „Dr. Jonas Staugaitis – III-ojo Lietuvos Seimo pirmininkas – ... žymus visuomenės veikėjas...“; „Dr. K. Grinius – Lietuvos Respublikos Prezidentas, tautos ir visuomenės veikėjas...“ Ernesto Galvanausko, Nepaprastojo ir įgaliotojo ministro Didžiojoje Britanijoje 1925–1926 m. Pro memorijos apie pokalbius su A. Chamberlainu (R. Lopata. *Lopatologija: apie politinį popsą*. Vilnius: Eugrimas, 2005. P. 123): „... svarbu, – kad bent atsakomingi valstybės vyrai savo politiniuose žygiuose laikytųsi tos taisyklės. Juk jie neša atsakomybę prieš kraštą, prieš dabartinę ir sekančias kartas. Mes, politikos atsakomingi žmonės, esame ne tik savo kraštų tarnai, bet ir vadai. Mes turime, žinoma, skaitytis su krašto opinija, bet mes, kaip vadai, politinės krašto smegenys, turime kraštą vesti. Aš manau, kad politiniuose klausimuose būtina kuo mažiausiai žiūrėti atgal, praeitin, bet visą savo domę kreipti į dabartį ir į ateitį...“; Stasio Šalkauskio mėgti „valstybiškai nusistatę žmonės“, „valstybiškai nusiteikę geros valios žmonės“ (L. Truska. *Op. cit.*, p. 218). Be to, žr. jau minėtus P. Vaičiūno „Patriotus“, Antano Vienuolio politinius romanus ir t. t.

²² Apie tarpukaryje atrastus didžiavyrius, Maironio indėlį į šį procesą žr.: A. Bumblauskas. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos paveldo „dalybos“ ir „Litva / Lietuva“ distinkcijos koncertas // Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija... *Op. cit.* p. 23; „Lietuvių enciklopedijos“ (Boston, 1953–1985) iliustracija, žr. pavyzdžiui, t. IX, p. 418: „Jogailla (apie 1350–1434/V/31) – vienas iš žymiausių didžiojo valstybininko Algirdo sūnus.“

²³ Lietuvių kalbos žodynas. Žr.: <http://www.lkz.lt/startas.htm> *valstybininkas*, -ė. Dėkojame p. Jolantai Zabarskaitei, Lietuvių kalbos instituto direktorei, už galimybę susipažinti su archyvine lietuviškojo valstybininko darybos medžiaga.

²⁴ Gana plačiai šis procesas dokumentuotas Alfonso Eidinto „Istorija kaip politika, įvykių raidos apžvalga“ (Vilnius: Versus aureus, 2008. P. 64, 164 ir kt. Taip pat žr. R. Lopata, *Istorijos politika ir politikos istorizavimas // Politologija*. 2008, Nr. 4, p. 87–103.

²⁵ V. Stundys, (Lietuvos krikščionių demokratų pirmininkas). Leonas Bistras – primirštas valstybininkas // http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2005/10/19atmi_01.html

²⁶ R. Lopata, A. Matonis. Prezidento suktukas. Vilnius: Versus aureus, 2004.

²⁷ „Anksčiau Lietuvą pervažiuoti galėjo du tankai, dabar – du bankai“, – savo Valstybės saugumo departamento generalinis direktorius Mečys Laurinkus. Su juo kalbasi žurnalistė Lina Pečeliūnienė // <http://ei.libis.lt:8080/arc/2004-5-1/76/63f87223a5af7ae6de4ea7d377da326b> 2004 m.

²⁸ J. Kučinskaitė. Kuklus. Užsispyręs. *Valstybininkas // Veidas*. 2006, liepos 6, Nr. 27.

²⁹ Metų įvykiai – 2006. Išryškėjo valstybininkų klanas // *Veidas*. 2006, gruodžio 28, Nr. 52, p. 26.

³⁰ Valstybininko *termino dezavacijai skirti tekstai (be minėtų straipsnio įvade), grindžiantys „valstybininkais pasivadinusį nomenklatūrininkų atmainos“ koncepciją*: A. A. Račas. Pocius – pasakorius ar valstybininkas // *Žinių radijas*. 2006, rugsėjo 13; T. Čyvas. Geografija ir pervargę valstybininkai. 2006 spalio 9, // <http://>

cyvas.wordpress.com/2008/01/27/geografija-ir-pervarge-valstybininkai-2006-10-09/; T. Čyvas. Valstybininkų pavidalai // Alfa.lt, 2006 m. spalio 10 d.; V. Valentinavičius. Kada žodis „valstybininkas“ virsta keiksmažodžiu? // Alfa.lt, 2006 m. lapkričio 29 d.; N. Aleška „Valstybininkų“ patriotizmas ir „runkelio“ teisingumo jausmas // Atodangos – „XXI amžiaus“ priedas. 2006, lapkričio 24, Nr. 8 (36); V. Vasiliauskas. Katalikai čekistai ir jų globėjai // Ekstra. 2007, sausio 15–21, p. 11; L. Pečeliūnienė. Atlyginti žalą ar pirkti politiką? // Alfa.lt, 2007 m. sausio 17 d.; A. Navickas. Kas iš tiesų vyksta Lietuvoje? // Atodangos – „XXI amžiaus“ priedas. 2007, vasario 23, Nr. 2 (38); L. Pečeliūnienė. Valstybė, valdoma šantažu // <http://www.infosiauliai.lt/article/articleview/4811/1/55?linkyear=2008linkmonth=10>; A. Šindeikis. „Valstybininkai“ grasina išduoti tėvynę // Veidas. 2007, birželio 21, Nr. 25; V. Laučius. „Valstybininko“ pasaulis: nuo M. Laurinkaus iki J. Karoso // Veidas. 2007, liepos 12, p. 17; T. Dapkus. Ir valstybininkas gali dirbti policijoje // balsas.lt, 2007 m. liepos 16 d.; T. Viluckas. Apie Južę, valstybininkus ir masonus // Bernardinai.lt, 2007 m. rugsėjo 26 d.; A. Bačiulis. VSD svajoja apie šešėlinę valdžią // Veidas. 2007, spalio 18, Nr. 42; J. Skerytė. NSGK Ezopo kalba reikalauja išardyti „valstybininkų“ klaną // Alfa.lt, 2007 m. lapkričio 7 d.; T. Čyvas. Prezidentinė intriga „valstybininkų“ Lietuvoje (I, II) // Balsas.lt, 2007 m. lapkričio 5 d., 2007 m. lapkričio 19 d.; L. Donskis. Visų karas prieš visus? // Bernardinai.lt, 2008 m. sausio 7 d.; K. Girmius. Prezidentas – valstybininkas ar stebėtojas? // Delfi.lt, 2008 m. vasario 6 d.; L. Pečeliūnienė. Rytietiški ir vakarietiški standartai, 2008 m. kovo 15 d. // <http://www.valstieciuliaikrastis.com/Archyvas/Pirmas-puslapis/2008-metai-Kovas/Rytietiski-ir-vakarietiski-standartai>; Lietuvą užvaldė „valstybininkų“ klanas? // Balsas.lt, 2008 m. kovo 26 d.; R. Sakadolskis. Aklai pasitiki vaikai // Bernardinai.lt, 2008 m. balandžio 11 d.; T. Čyvas. Užsienio politika ir nomenklatūra // <http://cyvas.wprdpres.com/category/atgimimas>; T. Viluckas. Dar kartą apie valstybininkus, kurių nėra // Lietuvos žinios. 2008, birželio 28; L. Donskis. Didžiausia grėsmė šaliai? Ar viso labo tik juokinga pelytė? // Bernardinai.lt, 2008 m. spalio 31 d.; A. Bačiulis. Ar išdrįs A. Kubilius paliesti valstybininkų citadelę? // Veidas. 2008, lapkričio 10, Nr. 45; T. Viluckas. Dėl kokios užsienio politikos liejamos krokodilo ašaros? // Lietuvos žinios. 2009, vasario 14; J. Ivanauskas. Lietuvos „baudžiauninkai“ – 2009 m. vasario 27 d.; A. Brazauskas. Lietuvos ir Amerikos „valstybininkai“: (ne)nuskaidrinti mitai // Balsas.lt, 2009 m. gegužės 25 d.; T. Čyvas. Apie adamkizmą laukiant inauguracijos // Lietuvos žinios. 2009, birželio 12, p. 4; G. Ronkaitis. Sveikas Prezidentas ir jo užsienio politika // Balsas.lt, 2009 m. birželio 30 d.; G. Ronkaitis. Vytauto Pociūno byloje per anksti dėti tašką // Balsas.lt, 2009 m. liepos 17 d.

Alternatyvūs šiai koncepcijai tekstai (be minėtų straipsnio įvade): A. Ivaškevičius. Valstybininkas atsidūrė politinių intrigu taikiklyje // Kauno diena. 2006, rugsėjo 8; M. Laurinkus. Tėvynės idėja gali ir atskirti, ir suvienyti // Lietuvos Rytas. 2007, gegužės 31, Nr. 122; M. Laurinkus. Valstybės skydas aplamdytas, bet dar tvirtas // Lietuvos Rytas. 2007, spalio 25, Nr. 245; K. Almenas. Karas prieš valstybininkus – lietuviškojo makartizmo pradžia // Akiračiai. 2008, Nr. 6–7 // <http://www.akiračiai.lt/Akiračiai/Rezonansas?Karas-pries-valstybininkus-lietuviskojo-makar>

tizmo-pradžiai; V. Zaborskaitė. Tikros ir tariamos priešpriešos, 2009 m. gegužės 5 d. // <http://www.kulturpolisd.lt/main.php/id/461/lang/1/nID/19914>; E. Čiuldė. Rožių karai Lietuvoje: vanagai ir valstybininkai // <http://www.lrytas.lt>, 2009 m. birželio 13 d.; A. Tilindis. Ko prezidentei nepasakė V. Adamkus: nutylėtas politinis testamentas // [³¹ M. Davis. The Statesman as a Political Dialogue // *The American Journal of Philology*. 1967 July, vol. 88, no. 3, p. 319–331.](http://www.lrytas.lt/-12520810691250486449-ko-prezidentei-nepasak%C4%97-v-adamkus-nutyl%C4%97tas-politinis-testamentas; ir kt.</p>
</div>
<div data-bbox=)

³² J. Rawls. *The Law of Peoples*. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press, 1999. P. 97.

³³ *Ibid.* P. 98.

³⁴ Apostolic Letter Issued Motu Proprio Proclaiming Saint Thomas More Patron of Statesmen and Politicians // http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/motu_proprio/documents/hf_jp-ii_motu-proprio_20001031_thomas-more_en.html

³⁵ N. Makiavelis. Rinkiniai raštai. Vert. P. Račius. Vilnius: Mintis, 1992. P. 66.

³⁶ Žr. A. Rzegocki. *Racja stanu a polska tradycja myślenia o polityce*. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2008.

³⁷ H. Kissinger. *Diplomatija*. Vilnius: Pradai, 2003. P. 54.

³⁸ *Ibid.* P. 50.

³⁹ Dėmesį atkreipia H. Kissingerio Napoleono III veiklos apibūdinimas (p. 126): jo „... užsienio politikos stilius buvo panašus į stilių dabartinių politinių lyderių, kurie savo sėkmę matuoja televizijos žinių reakcija. Kaip ir jie Napoleonas III buvo tapęs grynai taktiniu įkaitu, nes orientavosi į trumpalaikius tikslus ir kuo skubesnius rezultatus, stengdamasis padaryti publikai išpūdį, išpūsdamas savo kuriamo spaudimo poveikį. Užsienio politiką jis painiojo su užkulisiais. Juk galų gale tikrovė, o ne populizmas parodo, ar lyderis ko nors pasiekė. Publika ilgainiui liaujasi gerbusi lyderius, kurie it veidrodis atspindi jos pačios būgštavimus arba mato tik krizių simptomus, o ne ilgalaikes tendencijas. Lyderis turi prisiimti veikimo naštą, remdamasis žmonių pasitikėjimu ir savo vertinimu, kur link krypta įvykiai ir kaip juos galima paveikti. To nesugebant krizių vis daugės – kitaip tariant, lyderis nebepajėgs jų valdyti. Dabar aišku, kad Napoleonas III buvo pirmtakas keisto šių laikų reiškiniu – politinės figūros, kuri žūtbūt bando išsiaiškinti, ko publika nori, bet galiausiai būna atstumama ir kartais netgi paniekinama“.

⁴⁰ C. Schmitt. *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Trans. G. Schwab. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1985. P. 5.

⁴¹ I. Kant. *Politiniai traktatai*. Vert. A. Gailius ir G. Žukas. Vilnius: Aidai/ALK, 1996. P. 147.

⁴² H. Taylor. *The Statesman*. London: Longman, Rees, Orme, Brown, Green & Longman, Paternoster–Row, 1836. P. 33.

⁴³ P. Manent. *Demokratija be tautų: apie savivaldos pabaigą Europoje*. Vert. J. Navakauskienė. Vilnius: Versus aureus, 2006. P. 37.

*SUMMARY**STATESMAN: PRETENSION TO ANALYSIS OF CONCEPT*

The term statesman has got a positive connotation in Western political vocabularies. The situation in Lithuania is different. Peculiarities of political process lead to devaluation of the term. During the interwar period in Lithuania the term statesman was more often used by right-wing politicians as a reference designating qualitative evaluation of politicians and other state agents. Statesman got broader meaning and was used more often by Lithuanian emigrants in the USA. The Renaissance of the term was influenced by Anglo-Saxon political and cultural environment, nostalgia of lost statehood and striving to maintain political identity. In Post-Communist Lithuania thanks to historians the term statesman became one of the instruments in political vocabulary. For some political parties this concept is a tool to achieve political power.

There are three conceptions of the term statesman – idealistic, realist and administrative-bureaucratic. Proponents of idealistic conception think that statesman has to establish important political principles for future generations, he has to see further and deeper than other political agents, be virtuous, just and capable of defending the liberal state. Proponents of this view think that statesman has to be moral authority. Realist conception of statesman is based on different understanding of the relationship between morality and politics. Realists are not advocates of immoral politics, but they think that some circumstances of political life make it necessary to raise the requirements of the state higher than those of morality. Nicollò Machiavelli formulated the idea that state has got its own autonomous foundations of existence which are different from those of morality and religion. He formed the idea that when there is an exceptional situation, statesman has to look to the interests of state and not those of morality. Henry Taylor is the creator of administrative-bureaucratic conception of statesman. He is of the opinion that a man who has mastered the art of implementation of political functions can make a righteous claim to the title of statesman.